

КНЯЗЮК О.В., канд. с.-г. наук

Вінницький державний педагогічний університет

**ВИДОВИЙ СКЛАД РОСЛИННОСТІ ЛУКІВ
БАСЕЙНУ РІЧКИ ПІВДЕННИЙ БУГ**

Рослинність луків басейну річки Південний Буг є злаково-бобовим різнотравним угрупованням, яке має високу біопродуктивність, особливо на ділянках де зростають конюшина лучна та костриця лучна.

В лучному фітоценозі багато цінних лікарських трав, які забезпечують значний збір фітомаси.

Ключові слова: рослинність луків, угруповання, фітоценоз, біопродуктивність, систематична структура, таксони.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. Лучна рослинність басейну річки Південний Буг являє собою різні життєві форми та екологічні групи. Ці рослини перезволожений місць зростання (полікарпічні та монокарпічні) мають добрі поживні якості, створюють сприятливі умови для життя багатьох видів птахів та звірів, є одним із елементів біотичного кругообігу речовин [3].

Основну роль для інтеграції лучних угруповань відіграють злаки: вівсяниця, тонконіг, тимофіївка. Часто вони поєднуються з бобовими і утворюють злаково-бобові угруповання, а при значній участі у травостої різнотрав'я – злаково-різнотравні та злаково-бобово-різнотравні. В їх складі багато кормових і лікарських трав [2].

В сучасних умовах лучна рослинність зазнає дедалі більшого антропогенного впливу. Найбільші за площею та суцільністю рослинного покриву її зарості зосереджені у найвіддаленіших регіонах Вінницької області [4]. У зв'язку з цим, вивчення систематичної структури лучної флори, розподіл та співвідношення існуючих видів між систематичними категоріями, визначення їх кількісного та якісного складу, еколого-морфологічних особливостей є актуальним і потребує детального аналізу.

Мета досліджень – встановити домінуючі види лучного угруповання і надвидових таксонів, скласти їх систематичну структуру, визначити їх кількісний склад та біопродуктивність.

Матеріали та методика досліджень. Дослідження проводили у 2011-2012 рр. у лучному фітоценозі річки Південний Буг (с. Лаврівка Вінницького району Вінницької області). Ґрунти – сірі лісові опідзолені.

Під час характеристики систематичного складу рослин застосовували систематичний метод – розподіл видів між таксонами більш вищого рангу. При цьому кількість видів у родах обчислювали у відсотках.

Види визначали за «Визначником рослин України» [1].

За допомогою детально-маршрутного методу складали перелік всіх видів рослин. Оскільки дослідні ділянки луків мали однорідну рослинність, то маршрут здійснювали паралельними рядами. Відстань між лініями становила 25 м.

Для обліку сировини лікарських трав'янистих рослин використовували метод проектного покриття. Продуктивність пасовищ визначали укисним методом. Площа облікової ділянки – 10 м². Повторність у досліді – чотириразова.

При визначенні кількісного складу рослин використовували метод пробних ділянок площею 1 м².

Результати досліджень та їх обговорення. Систематична структура флори є розподілом видів між систематичними категоріями вищого рангу. Основними її показниками є співвідношення між різними групами вищих рослин. За результатами наших досліджень була складена систематична структура лучного фітоценозу річки Південний Буг.

Дані таблиці 1 свідчать, що основну кількість класів, порядків та родин лучного угруповання складають представники відділу Покритонасінні (відповідно 40, 79 та 80 %).

Таблиця 1 – Співвідношення таксонів рослинності басейну р. Південний Буг

Відділ	Кількість класів		Кількість порядків		Кількість родин	
	абсолютна	%	абсолютна	%	абсолютна	%
<i>Zycopodiophyta</i>	1	20	1	5,5	1	5
<i>Equisetophyta</i>	1	20	1	5,5	1	5
<i>Polypodiophyta</i>	1	20	2	10	2	10
<i>Magnoliophyta</i>	2	40	15	79	16	80
Всього	5	100	19	100	20	100

Клас *Liliopsida* представлений трьома провідними родинами рослинності луків (*Poaceae*, *Cyperaceae* та *Typhaceae*), а клас *Magnoliopsida* – 12 (табл. 2).

Таблиця 2 – Основні таксони лучної рослинності відділу *Magnoliophyta* басейну р. Південний Буг

Клас	Підклас	Порядок	Родина
<i>Liliopsida</i>	<i>Lilidae</i>	<i>Poales</i>	<i>Poaceae</i>
	<i>Arecidae</i>	<i>Cyperales</i>	<i>Cyperaceae</i>
		<i>Typhales</i>	<i>Typhaceae</i>
<i>Magnoliopsida</i>	<i>Ranunculidae</i>	<i>Ranunculales</i>	<i>Ranunculaceae</i>
	<i>Caryophyllidae</i>	<i>Caryophytals</i>	<i>Caryophyllaceae</i>
			<i>Chenopodiaceae</i>
		<i>Polygonales</i>	<i>Polygonaceae</i>
	<i>Rosidae</i>	<i>Rosales</i>	<i>Rosaceae</i>
		<i>Fabales</i>	<i>Fabaceae</i>
		<i>Apiales</i>	<i>Apiaceae</i>
	<i>Lamidae</i>	<i>Lamiales</i>	<i>Lamiaceae</i>
	<i>Asteridae</i>	<i>Asterales</i>	<i>Asteraceae</i>
	<i>Dillenidae</i>	<i>Theales</i>	<i>Guttiferae</i>
		<i>Violales</i>	<i>Violaceae</i>
		<i>Capparales</i>	<i>Brassicaceae</i>
<i>Urticales</i>		<i>Urticaceae</i>	

В складі рослинності луків найбільше представників родини *Asteraceae* (14 родів). Інші 11 родин представлені незначною кількістю родів 1-2. Аналогічна закономірність виявлена і при визначенні видового різноманіття (табл. 3).

Таблиця 3 – Флористичний спектр лучної рослинності відділу *Magnoliophyta* басейну р. Південний Буг

Родина	Кількість родів		Кількість видів	
	абсолютна	%	абсолютна	%
<i>Poaceae</i>	6	12	6	10,1
<i>Cyperaceae</i>	1	2	4	6,8
<i>Typhaceae</i>	1	2	2	3,4
<i>Ranunculaceae</i>	1	2	2	3,4
<i>Caryophyllaceae</i>	2	4	2	3,4
<i>Chenopodiaceae</i>	1	2	1	1,7
<i>Polygonaceae</i>	2	4	4	6,8
<i>Rosaceae</i>	4	8	5	11,2
<i>Fabaceae</i>	7	14	7	12,7
<i>Apiaceae</i>	4	8	4	6,8
<i>Labiatae</i>	2	4	2	3,4
<i>Asteraceae</i>	14	28	14	24,1
<i>Guttiferae</i>	1	2	1	1,7
<i>Violaceae</i>	1	2	1	1,7
<i>Brassicaceae</i>	2	4	2	3,4
<i>Urticaceae</i>	1	2	1	1,7
Всього	50	100	58	100

Значне покриття луків дають представники родини *Poaceae*: пирій повзучий, костриця лучна, тонконіг лучний, які разом із різнотрав'ям утворюють різноманітні асоціації.

На заплавах луків відмічено угруповання з домінуванням представників роду *Carex*, які належать до дернистих видів і утворюють монодомінантне угруповання. В результаті випасання худоби виникають злаково-осокові різнотравні угруповання.

Значно поширені на заплавах луків лікарські рослини. Як свідчать дані таблиці 4, найбільша кількість лікарських рослин представників видів: *Taraxacum officinale* та *Aretium lappa* – 6.

Таблиця 4 – Біологічний склад рослинності в заплавах луків басейну р. Південний Буг

Номер групи	Група рослин	Видова назва	Кількість шт./10 м ²
1	Злакові	<i>Poa pretensis</i>	6
		<i>Thleum pratensis</i>	4
		<i>Festuca pratensis</i>	7
		<i>Agrostis tenuis</i>	5
		<i>Elytrygia repens</i>	3

2	Бобові		<i>Trifolium pratensis</i>	8
			<i>Lotus ucrainicus</i>	5
			<i>Zaturus pratensis</i>	4
			<i>Guttiferae orientales</i>	3
3	Осокові		<i>Carex acuta</i>	3
			<i>Carex riparia</i>	2
			<i>Carex digitata</i>	1
			<i>Carex rostrata</i>	3
4	Різнотрав'я	їстівні для ВРХ	<i>Geum rivale</i>	7
			<i>Taraxacum officinale</i>	6
			<i>Cichorium intubus</i>	5
			<i>Tanacetum vulgare</i>	2
		неїстівні	<i>Euoatorium cannabinum</i>	3
			<i>Aethusa cunapium</i>	3
		отруйні	<i>Conium maculatum</i>	4

Найбільший збір фітомаси лікарських рослин у наступних видів: *Aretium lappa* – 790 г/м², *Cichorium intubus* – 618 г/м² та *Guttiferae* – 530 г/м².

З господарського погляду рослинність заплавних луків є цінна в кормовому відношенні, оскільки основну роль в угрупованні відіграють злаково-бобові та різнотрав'я.

В наших дослідженнях на природному кормовому угідді переважали злакові, кількість яких складала 29 шт./10 м², бобових – 20, осокових різних видів – 9 шт./10 м² (табл. 5).

Таблиця 5 – Видовий склад та збір лікарських рослин на природних луках басейну р. Південний Буг

№ п/п	Представники	Кількість, шт./10 м ²	Збір фітомаси, г/1 м ²
1	<i>Eseum rivale</i>	7	530±26,2
2	<i>Filipendula vulgaris</i>	2	140±6,5
3	<i>Melilotus officinales</i>	1	84±4,9
4	<i>Archangelica officinales</i>	1	176±13,1
5	<i>Mentha langifolia</i>	4	220±11,6
6	<i>Betonica officinales</i>	4	355±24,8
7	<i>Hypericum perforatum</i>	2	336±27,2
8	<i>Urtica dioica</i>	3	383±29,4
9	<i>Viola tricolor</i>	4	196±11,8
10	<i>Taraxacum officinale</i>	6	215±19,4
11	<i>Achillea millefolium</i>	4	322±10,5
12	<i>Inula helenium</i>	2	381±14,9
13	<i>Bidens tripartita</i>	3	323±15,7
14	<i>Onopordum acanthium</i>	5	196±28,4
15	<i>Artemisia absintium</i>	3	465±19,6
16	<i>Cichorium intybus</i>	5	618±26,2
17	<i>Arctium lappa</i>	6	790±33,8

Серед різнотравних рослин виділяються наступні групи: їстівні для великої рогатої худоби (*Eseum rivale*, *Taraxacum officinale*, *Cichorium intybus*); неїстівні (*Tanacetum vulgare*, *Euoatorium cannabinum*); а також отруйні (*Aethusa cunapium*, *Conium maculatum*). Загальна кількість рослин різнотрав'я – 30 шт./10 м² (табл. 6).

Таблиця 6 – Видовий склад та урожайність видів лучної рослинності природних пасовищ р. Південний Буг

№ п/п	Представники	Кількість, шт./1 м ²	Урожайність, т/1 га
1	<i>Agrostis tenuis</i>	5	34±2,1
2	<i>Festuca pratensis</i>	7	62±2,9
3	<i>Phleum pratensis</i>	4	38±1,7
4	<i>Poa pratensis</i>	6	46±3,8
5	<i>Elytrigia repens</i>	3	41±3,1
6	<i>Trifolium pratensis</i>	8	68±4,3
6	<i>Lotus ucrainicus</i>	5	43±2,6
7	<i>Lanthyrus pratensis</i>	4	52±3,8
9	<i>Galega orientalis</i>	3	59±4,0

На природних луках зростає велика кількість дикорослих отруйних рослин, які найбільш токсичними бувають під час цвітіння. До них належать: *Cicuta virosa*, *Conium maculatum*, *Acthusa*

cynaplum, Oenathe aquatic, Veratrum nigrum, Hyosciamus niger, Datura stramonium, Digitalis purpurea, Celidonium majus, Banunculus acra, Consolida regallis, Brassica pratensis, Papaver pratensis, Solarum nigra, Tanacetum vulgare.

На наявність даних рослин потрібно звертати особливу увагу при випасі худоби та заготівлі сіна. Лучна рослинність природних пасовищ має високу біопродуктивність, але використовується вона нерационально. Внаслідок постійного випасу худоби вона має збіднений флористичний склад, ущільнюється і заболочується.

Дані таблиці 6 свідчать, що найбільшою потенційною продуктивністю відрізняються ділянки луків де наявні *Trifolium pratensis* та *Festuca pratensis*. За суцільного зростання даних видів рослин на облікових ділянках луків можна отримати відповідно 68 та 62 т/га врожаю зеленої маси.

Висновки. Основна кількість надвидових таксонів лучної флори басейну р. Південний Буг належить до відділу Покритонасінні.

Клас *Liliopsida* в лучному угрупованні представлений лише трьома родинами (*Poaceae*, *Cyperaceae* та *Typhaceae*), а клас *Magnoliophyta* налічує 12 родин.

В лучному фітоценозі лише родина *Asteraceae* представлена значною кількістю родів (їх налічується 14), а інші родини класу *Magnoliophyta* мають їх незначну кількість (1-2).

Лучна рослинність басейну річки Південний Буг є злаково-бобово-різнотравним угрупованням, яке має високу біопродуктивність, особливо на ділянках де зростають конюшина лучна та костриця лучна.

Серед рослинності луків багато цінних лікарських трав, які забезпечують значний збір фітомаси (*Arcticum lappa, Cichorium intubus, Eseum rivale*).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Визначник рослин України. – К.: Наук. думка, 1993. – 940 с.
2. Губанов И. А. Луговые травянистые растения / И. А. Губанов. – М.: Агропромиздат, 1990. – 183 с.
3. Гудзевич А. В. Заповідні куточки Вінниці / А. В. Гудзевич. – Вінниця: ФОП, 2008. – 84 с.
4. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця: Еко Бізнес-центр, 1999. – 183 с.

Видовой состав растительности лугов бассейна реки Южный Буг

О.В. Князюк

Растительность лугов бассейна реки Южный Буг является злаково-бобовым разнотравным сообществом, которое имеет высокую биологическую продуктивность, особенно на участках, где произрастают клевер луговой и овсяница луговая.

В луговом фитоценозе много ценных лекарственных трав, которые обеспечивают значительный сбор фитомассы.

Ключевые слова: растительность лугов, сообщества, фитоценоз, биологическая продуктивность, систематическая структура, таксоны.

Species composition of vegetation meadow basin of the river Southern Bug

О. Князюк

Vegetation meadows basin of the river Southern Bug is cereal-legume forbs grouping, which has high biological productivity, especially in areas where growing *Trifolium pratense* and *Festuca pratense*. In the meadow phytocenoses there are many valuable medicinal herbs which are provide significant gathering of phytomass. Established dominant species of meadow grouping and superspecies taxons (order, families), studied their morphogenesis. Class of Monocotyledones, that are belonging to phylum *Mahlolifita* represented by only three families *Poaceae*, *Cyperaceae*, *Typhaceae* and class *Dycotiledones* consist of 12 families. Basically, the families, that are belonging to the class *Dycotiledones* represented by a small number of genera (1-2) and only family *Asteraceae* consist of 14 genera. Species composition of this family it is a wild poisonous and medicinal plants.

Keywords: meadow vegetation, grouping, phytocenoses, biological productivity, systematical structure, taxon.